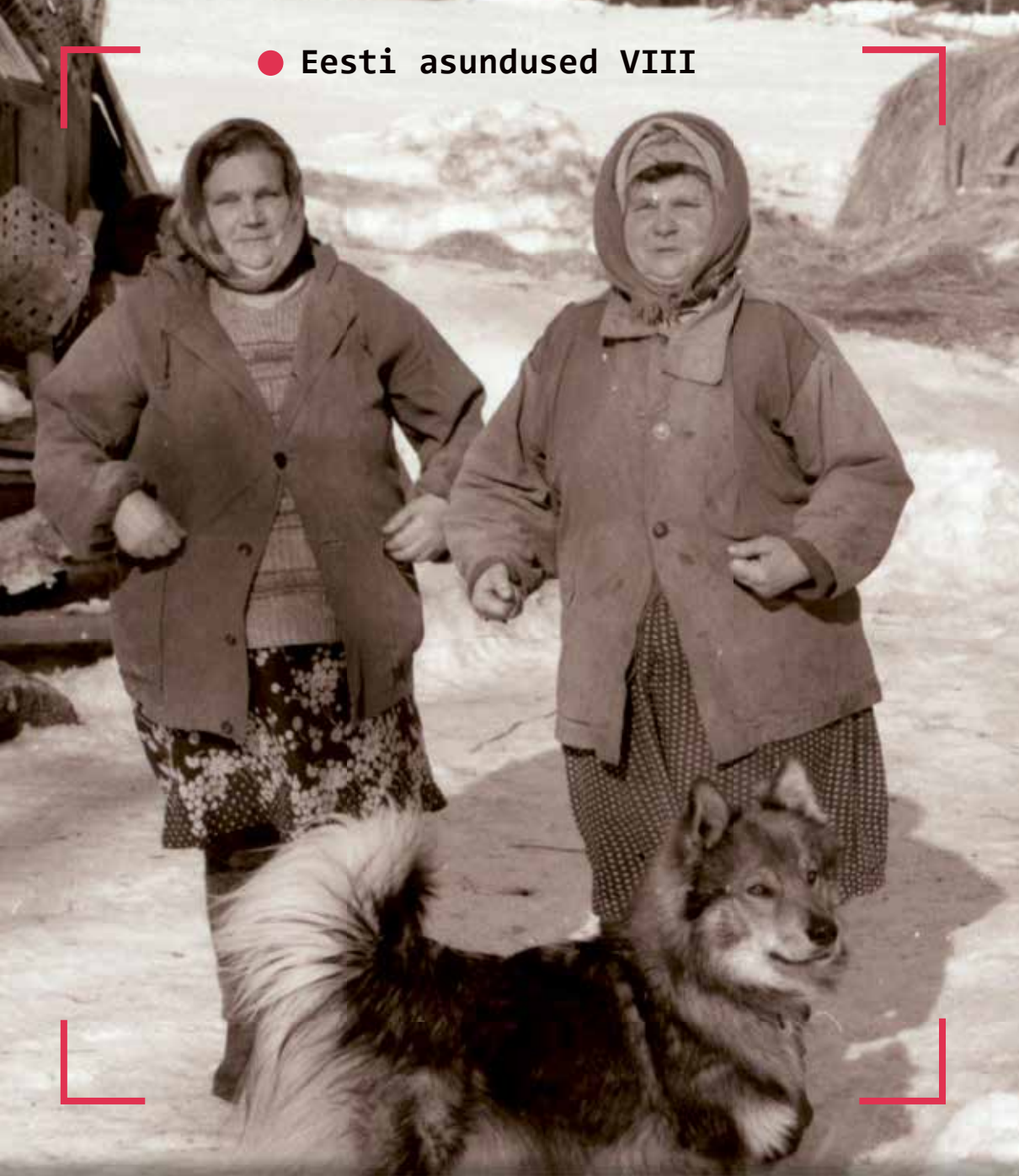


● Eesti asundused VIII



Anu Korb
Kohtumised Siberis



EESTI RAHV ALUULE ARHIIV

Pühendatud

Eesti Rahvaluule Arhiivi

90. sünnipäevale

Eesti Kirjandusmuuseum
Eesti Rahvaluule Arhiiv

Eesti asundused VIII

Kohtumised Siberis

Koostanud ja toimetanud
Anu Korb

EKM Teaduskirjastus
Tartu 2017

Tekstisisestus: Tuuli Otsus
Keeletoimetaja: Kadri Tamm
Tõlge inglise keelde: Kait Tamm
Tõlge vene keelde: Olga Ivaškevitš
Kujundus, küljendus ja fototöötlus: Pille Niin
Trükikoda: Pakett

Tekstide sisestamise ja raamatu valmimisega seotud kulused aitavad katta:

Haridus- ja Teadusministeeriumi programmid:

IUT22-4 "Folkloor kultuurilise kommunikatsiooni protsessis:
ideoloogiad ja kogukonnad"

Rahvuskaaslaste programm

Riikliku programmi "Eesti keel ja kultuurimälu"
projekt "Eestlased Venemaal: asustuslugu ja pärimus"

Eesti Kultuurkapital

Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu
(Eesti-uuringute Tippkeskus)

Kaanefoto: Õed Elissaare Tasja ja Puusepa Olga.
Anu Korb 1996. ERA, Foto 15761.

Autoriõigused:

Anu Korb ja Eesti Kirjandusmuuseum

ISBN 978-9949-586-43-1

ISSN 1406-3794; 8

Sisukord

Kohtumised Siberis. Saateks	7
Krasnojarski krai Ülem-Suetuki küla 1992	17
Tomski oblasti Kaseküla ja Lillengof 1993	32
Kemerovo oblasti Jurjev ja Koidula ning Tomski oblasti Vambola küla 1994	56
Omski oblasti Zolotaja Niva, Semjonovka, Ivanovka ja Kovaljovo 1995	83
Omski oblasti Jurjev, Lilliküla, Estonka ja Mihhailovka 1996	113
Omski oblasti Tsvetnopolje, Vana-Viru, Orlovka, Uus-Viru ja Kovaljovo 1997	147
Novosibirski oblasti Togutšini linn, Russko-Semjonovka, Karasevo, Estonka, Borovuška ja Oravaküla 1998	184
Novosibirski oblasti Nikolajevka, Berjozovka, Rosental ja Uusküla ning Omski oblasti Rõžkovo 1999	208
Omski oblasti Rõžkovo ja Zolotaja Niva küla ning Omski linn 2000	236

Tomski oblasti Kaseküla, Omski oblasti Tsvetnopolje ja Rõžkovo 2004	260
Krasnojarski krai Bulatnovo, Hait, Narva, Partizansk ja Krestjansk 2007	284
Krasnojarski krai Bulatnovo, Hait, Kijai, Ostrovki, Krestjansk, Uus-Petseri ja Estonia 2008	312
Krasnojarski krai Bulatnovo, Hait ja Krestjansk, Krasnojarski ja Minussinski linn ning Karatuz, Ülem-Suetuk ja Ülem-Bulanka 2012	340
Krasnojarski krai Minussinski linn ning Karatuz, Motorsk ja Ülem-Suetuk 2013	365
Encounters in Siberia	391
Встречи в Сибири	400
Kohanimed päevikutekstides	410
Sõnaseletused	417
ERA Siberi välitööd	420
Kogumispäevikute arhiiviviited	421
Varem ilmunud ülevaated	422

Kohtumised Siberis. Saateks

Folkloorikogujate esimesed välitöökirjeldused Eesti Rahvaluule Arhiivi (ERA) kogudes pärinevad 19. sajandi viimasest veerandist ning need on enamasti kirjutanud kogujad, kes ise tundsid vajadust oma muljed ja tähelepanekud kirja panna. Eeskujuks võisid ehk mõneti olla ajalehtedes ja kalendrisabades tol perioodil massiliselt ilmunud eestikeelsed reisikirjad. Rahvaluule suurkogumise algataja Jakob Hurt suunas oma üldrahvalikud vanavarakogumise üleskutsed eeskätt vabatahtlikele kaastöölistele, kellelt esialgu ei eeldatud, et nad materjali saatmisele lisaks oma kogumistööd kirjeldaksid. Samas on J. Hurt liitnud rahvaluulekoguga kaastööliste kirju, mis sisaldavad kogumispäevikule lähedast ainet (Tamm 2002: 88). Hiljem, kui J. Hurt kavatses vanavara publitseerimise kõrval anda välja “korjamise loo ajaraamatu”, lisas ta oma varasematele palvetele soovi, et korjajad kirjeldaksid ka kohatud laulikuid, jutustajaid ning oma kogumistööd üldse (Pino 1989: 415). Oskar Kallase eestvõttel Eesti Üliõpilaste Seltsi (EÜS) kaudu alates 1903. a toimunud rahviisiide kogumisaktsiooni käigus pidid noored kogujad täitma ka kogumispäeviku, kus nad kirjutasid oma teekonnast ja töös ettetulevatest probleemidest. 1914. aastal sõnastati nõuded konkreetsemalt: *Reisikirjeldus seletagu, kus käidud, mil päevadel, kui kaua, kuidas vasta võetud jne.* (EFAM, EÜS, M 6: 1, 73–74). Reisikirjeldus sai sestpeale folkloorikogujate välitööde enam-vähem kohustuslikuks osaks.

Välitööpäeviku täitmise nõue on kehtinud neile folkloorikogujatele, kes tegid/teevad seda tööd oma ametikohustustest lähtuvalt, aga ka stipendiaatidele ja üliõpilastele alates Eesti Rahvaluule Arhiivi loomisest (1927) kuni tänapäevani välja (21. sajandi alguskümnenditeni). Samas pole kõik folkloorikogujad läbi aegade suutnud seda nõuet täita – välitöömärkmehid ei peetud ilmselgelt kogutud materjaliga võrdväärseks ja alati pole raatsitud kogumismuljete kirjapanekule aega kulutada.

Kui folklooritekstide abil antakse edasi pigem kollektiivset kui isiklikku kogemust, siis päevikud toovad kollektiivse asemel esile isikliku ja jutustavad mineviku asemel kaasajal toimunust (Oras 2008: 41, Västriik 2007: 198–199). Samas ei esinda kogujad välitööl vaid iseennast, vaid ka institutsiooni, mille raames kogumistöö toimub. Ühelt poolt muudavad vahetud vaatlused päevikud eriti väärtuslikuks ja ainulaadseks allikaks, sest sisaldavad informatsiooni, mida on muudes materjalides napilt (Pärdis 1995: 24). Teisalt mõjutab kogujate teadlikkus päevikute kui arhiivimaterjali kättesaadavusest arhiivikasutajaile paratamatult kirjapanekuid.

Kuna välitööde ja kogumisaktsioonide korraldajad ega rahvaluulearhiiv pole enamasti andnud väga täpseid juhiseid kogumispäevikute kirjutamiseks, on märkmed isikuti ja aastati üsna erinevad. Mõistagi erinevad kogujate üleskirjutused ka ajas. Nõukogude päevil kirja pandud välitöömärkmed on sageli üldsõnalised ja suhteliselt emotsioonivaesed. Selle aja kogumispäevikuis ei kirjeldatud väga detailselt olusid ega informante, piirduiti pigem lakooniliste tähelepanekutega. Ka polnud siis kombeks kirjeldada oma mõtteid ja tundeid, end jäeti pigem kõrvaltvaataja seisusse.

20 aastat tagasi, Eesti Rahvaluule Arhiivi 70. aastapäeva puhul ilmus Mari-Ann Remmeli koostatud raamat “Rahva ja luule vahel” (1997), mis sisaldab valitud katkeid rahvaluulekogujate reisimärkmeist enam kui saja aasta jooksul (ajavahemikul 1878–1996). Niisiis on kogumiku teljeks aeg ja väljaande keskmis rahvaluulekoguja isik. Väljaande piiratud mahu tõttu otsustati toona jätta kõrvale kõik väljaspool Eestit toimunud välitööde kogumispäevikud, sh Siberi omad (Siberi välitöid oli selleks ajaks toimunud 6).

ERA 90. aastapäeva eel tekkis mõte koostada raamat just Siberi ekspeditsioonide päevikute põhjal, sest alates 1991. aastast on Siberi eesti kogukonnad olnud üks ERA kogumis- ja uurimissuundi: ajavahemikul 1991–2013 toimus 16 kogumismatka¹. Selle väljaande koostamis põhimõtetes ja ülesehituses on vähem esiplaanile seatud pärimusekoguja

¹ Vt loendit lk 420–421.

isik ning rohkem Siber: sealsed inimesed, nende hakkamasaamine uutes, Nõukogude Liidu lagunemise järgsetes poliitilistes ja majanduslikes oludes, ning Siberi eestlaste pärimuse kogumisega seonduv.

Suurem osa Siberis elavaid eestlasi on 19. sajandi viimasel kümnendil ja 20. sajandi algul väljarännanute järglased, kuid Siberis elab ka Vene tsaari poolt väljasaadetute järeltulijaid ning hiljem, nõukogude ajal Venemaa linnadesse õppima või tööle suundunuid. 1989. aasta rahvaloenduse andmetel elas Siberis 17 000 eestlast, 2002. aastaks oli see arv vähenenud 11 400-ni.

Folkloristidele ei saa mõistagi omistada Siberi eestlaste uurimise esmast au, sest ajaloolasi, etnolooge ja keeleteadlasi (nt Igor Tõnurist, Edgar Saar, Lembit Võime, Mare Piho, Jüri Viikberg, Lembit Vaba) oli mitmes Siberi eestlaste külas ka varem töötanud, ulatuslikumalt koguti sealset materjali 1980. aastail. Samas võib Eesti Rahvaluule Arhiivi välitöid pidada kõige süstemaatilisemaks: püüdsime üles leida võimalikult kõik seni püsinud eesti kogukonnad Siberis ning neis pärimust ja eluolulisi mälestusi talletada. Umbes kolmandikus küladest polnud eesti uurijaid varem käinud, sealhulgas elanike kõnekeele ja pärimuse poolest unikaalses võrukeelses Nikolajevkas (Novosibirski oblastis) ja vanimas Lääne-Siberi luteriusulistest koloonias Rõžkovos.

Kuna alustasime oma kogumistööd majanduslikult ja poliitiliselt keerulistel aegadel, pakuvad külades tehtud tähelepanekud ilmselt huvi ka laiemalt.

Esimeselt tutvumisreisilt Siberi eestlaste juurde – tookord Krasnojarski krai Ülem-Suetuki (vn Верхний Суэтук) ja selle naabruses asuvasse Ülem-Bulanka (vn Верхняя Буланка) külla – naasime koos Astrid Tuisuga üksjagu äreval ajal, 1991. aasta augustikuus Eesti Vabariigi taastamise eelõhtul. Üllatav oli kogeda, et Eestimaast tuhandete kilomeetrite kaugusel räägib terve külatäis inimesi, neid oli umbes 300, eesti keelt. Ja millise südamlikkuse ja külalislahkusega meid kõikjal ümbritseti: lauad olid heast-paremast lookas ja öömaja võinuksime saada vist pea igas elamises. Kuna Eestist külla tulnud olid enamasti mõne siinse külaelaniku sugulased, esitati meilegi korduvalt küsimus: “Kelle omad te olete?” Ja ehkki olin eelnevalt tutvunud rahvaluule-

arhiivi nõukogudeaegse kaastöölise Ottessoni Roosi kogutuga (aastail 1969–1976), oli isiklik kokkupuude sedavõrd rikkaliku ja vanapärase pärimusega tõeline elamus. Ebamääraselt tajusin mõõtmatut söötis tööpõldu – võimalust elava vanapärase traditsiooni uurimiseks. Seejärel koostas projekt “Rahvuskultuur eesti asundustes” vastloodud Eesti Rahvuskultuuri Fondile, kes ongi meie uurimisreise kõige pikema aja vältel toetanud. Hiljem saime rahalist toetust ka teistelt kultuuri- ja teadusfondidelt ning riiklikest programmidest: Eesti Kultuurkapital, Avatud Eesti Fond, Haridus- ja Teadusministeeriumi haldusalas olevad Rahvuskaslaste programm ja riiklik programm “Eesti keel ja kultuurimälu”.

20. sajandi viimasel kümnendil külastasime ERA ekspeditsiooni-grupiga kümnel järjestikusel aastal erinevate piirkondade Siberi eesti kogukondi. Folkloristidena huvitusime kõige rohkem kompaktselt, kogukondadena elavaist eestlastest, kes võlusid oma rikkaliku kultuuripärandiga. Hilisematel, 21. sajandi alguskümnenditel toimunud välitöödel külastasime Siberi seto kogukondi ning tegime korduskäike suurematesse Siberi eesti kogukondadesse, et fikseerida neis toimunud muutusi.

Kodueestlastena Venemaal reisides olime 1990. aastail paratamatult tunnistajaiks NSV Liidu lagunemise, muutunud poliitiliste olude ja majanduslangusest tuleneva ebakindlusega kaasnenud pöördelistele muutustele Siberi eestlaste elus. Paljud ettevõtted suleti, ühismajandid lagunesid, ülikiire inflatsioon sõi varasemad säästud. Siberi eesti küla-des pakkusid sovhooside-kolhooside asemele tekkinud ühistud vähese tasu eest vaid osale tööealisest elanikkonnast mingisugustki rakendust. Palga kättesaamist tuli neil aastail kuude viisi oodata. Levinud oli naturaaltasu. Võimalust üksikmajapidajaks hakata (Siberis said majandis töötanud võrdse maaosaku) julgesid kasutada vähesed. Umbes 60 või enam aastat ühismajandielu oli suuresti hävitanud eraalgatuse. Ka ei soosinud ettevõtlust vananeva elanikkonnaga külad ja esivanematelt päritud hirm peresid tabada võivate järjekordsete repressioonide ees. Enamik siberlasi hakkas maad ühistule rentima ja sai selle eest naturaaltasu viljas, jahus vm. 1990. aastail olid Venemaa külade elanikest kõige paremini kindlustatud pensionärid, sest nemad said oma pisku riigilt

siiski kätte, sageli küll hilynemisega. Töö- ja eriti sõjaveteranid võisid endid veelgi kindlamini tunda – nad said ka soodustusi kommunaalmaksude tasumisel, ühissõidukites jm. 1990. aastail oli tavaline, et pere mitu põlvkonda elatus oma isiklikust majapidamisest ning pensionärist lähisugulase rahalisest abist. Sageli varustati põllumajandussaadustega linnades elavaid sugulasi. Põllu- ja loomakasvatussaadusi tulusalt müüa oli suhteliselt raske. Külades liikus ülesostjaid, kes vaevaga kasvatatu võileivahinna eest ära ostsid. Majanduslikult olid ajad rasked. Ometi leidis Venemaal ka kiiresti kohanenuid, kes nentisid, et *mis nüüd viga elada, pea loomi, palju tahad!*

Siberis elavad eestlased tundsid end eriti pärast viisarežiimi kehtestamist Eesti Vabariigi ja Vene Föderatsiooni vahel suuresti omadest ära lõigatuna. Kurdeti, et enam Eestisse sugulastele külla ei pääse. Põhjuks oli nii majanduslik allakäik kui viisaga seotud asjaajamise keerukus. Olles vene meedia mõjuväljas, satuti Eesti osas peaaegu täielikku infosulgu. Huvi Eestis toimuva vastu oli külades suur. Meis nähti nii riigi esindajaid kui ühendavat lüli oma Eesti sugulastega. Paljudel külaelanikel elas Eestis sugulasi või tuttavaid, oli harjutud ühendust pidama ja vastastikku külas käima. Taastatud Eesti Vabariigi alguspäevil ei juletud sageli Eestisse kui välismaale helistadagi, sest kulutust peeti liig suureks. Ka postikulud olid märgatavalt tõusnud, sageli polnud külas välismaale saadetavate kirjade tarvis markegi. Lisaks erinevatele tariifidele kehtisid neil aastail Venemaa-sisestele ja välismaale saadetavatele kirjadele erinevad margid.

Pärast Eesti Vabariigi taastamist ja viisarežiimi kehtestamist sattusid eestlased Siberis suuresti ka kultuurilisse isolatsiooni. Nõukogude aastail, veel 1990. aastate algul, said soovijad, ka Siberi külaraamatukogud, vabalt Eestis ilmuvaid ajalehti-ajakirju tellida. Raamatukogude Ühingu kaasabil saadeti nt Siberi Rõžkovo külla eesti raamatuid veel 1990. aastal, ilukirjanduse kõrval sooviti seal siis saada ka eesti keele õpikuid ja sõnaraamatuid ning kunagi hävitatute asemele eestikeelseid piibleid ja lauluraamatuid.

Nõukogude aastail aitasid mõneti omakultuuri viljelemisele kaasa nii rajoonisiseseid kui kogu oblastit hõlmavad folkloorifestivalid, rahvaste sõpruse õhtud jms, millel ei puudunud küll poliitiline värving,

kuid kus eri rahvaste omakeelsed laulud kuulusid lausa kohustuslikku repertuaari. Aeg-ajalt organiseeriti ka piirkonna eesti külade elanike kohtumisi, näiteks veel 1989. aasta jaanipäeva pidasid Omski oblastis asuvate Tsvetnopolje, Orlovka, Zolotaja Niva ja Rõžkovo eestlased koos Tsvetnopoljes.

Pärast Nõukogude Liidu lagunemist oli Venemaal Soome, aga eriti Saksamaale ümberasumine teravalt päevakorral. Siberi luteriusulised (nt eestlased, lätlased, sakslased, soomlased) on asunduste algusest peale elanud lähestikku, osalt ka segaküladena. 1990. aastail andis Saksamaa tagasipöördunuile tõhusalt abi. Kes vähegi sai, püüdis tõestada oma saksa päritolu, et töötatud marjamaale pääseda. Siberis nähti meis, folkloristides, Eesti riigi esindajaid ning päriti aru, miks Eesti sarnaselt Saksamaaga omasid tagasi ei kutsu. Olukorrad pole tegelikult päriselt võrreldavad, sest Siberist esivanemate maale naasta soovinud eestlased seda nõukogude aastatel üldjuhul ka tegid, Siberi sakslased aga tollal oma ajaloolisele kodumaale vabalt ei pääsenud.

1990. aastail täitus mitmel eesti külal 100 aastat asutamisest ning tähtpäevadega seoses suudeti enamasti kohaliku administratsiooni huvi äratada ja ürituste läbiviimiseks ka toetust hankida. Mõnegi küla juubelil olid kohal teleoperaatorid ning sündmused leidsid vene meedias kajastamist. Kahjuks Eesti esindajaid neil pidustustel enamasti polnud. Alles 2000. aastal, kui Krasnojarski krai Haida küla (вп Хайдак) oma juubelit pidas, olid Moskvast kohal ka Eesti suursaatkonna esindajad. Tõsi küll, suurima Siberi eestlaste asualana tuntud Ülem-Suetuki küla sai 1990. aastail teiste Siberi küladega võrreldes rohkem kodueestlaste tähelepanu. Eestis tegutseva Liidu Eestlaste Seltsi² eestvõttel osales delegatsioon Eestist, kuhu kuulusid ka folklooriansambli "Leegajus" liikmed, küla 140. aastapäeva tähistamisel (1990. aasta suvel). 1991. aasta jaanipäeva paiku (jaanipäeva peetakse seal Juuliusse ehk vana kalendriarvestuse järgi) käis samas ka Eesti delegatsioon eesotsas Edgar Savisaarega, aeg-ajalt väisas küla luteri pastor Eestist.

² Selts asutati 15. detsembril 1988, tänapäeval tegutseb see Ida-eestlaste Seltsi nime all.

Võib öelda, et Eesti Vabariigi taastamise algusaegadel, 20. sajandi viimasel kümnendil, oli Eesti üldsuse huvi Siberi eestlaste vastu minimaalne. Folkloristide tähelepanekud selle ajajärgu Siberist on ühed vähestest ning võiksid juba seetõttu pakkuda laiematki huvi. Sajandivahetusel ja 21. sajandi alguskümnenditel hakkasid kodueestlased oma Siberi rahvuskaaslasi enam märkama. Kasvas ka Eesti Moskva Suurstaatkonna huvi Venemaal elavate rahvuskaaslaste vastu. Eesti Vabariigi Teadus- ja Haridusministeeriumi ning Integratsiooni Sihtasutuse finantsilisel toel alustati Eestis alates 2000. aastast keele- ja kultuuri-laagrite korraldamist Venemaal elavatele eesti päritolu lastele (Peterburi Teataja 2001, nr 9). Suurimasse Siberi eestlaste kogukonda Ülem-Suetukki saadeti eesti keele ja kultuuri õpetaja Eestimaalt. Alates 2002. aastast pakutakse Rahvuskaaslaste programmi üliõpilasstipendiumide toel endise Nõukogude Liidu territooriumil elavaile eestlastele õppimisvõimalust mõnes Eesti kõrgkoolis. Elavnes kultuurivahetus: teoks said eesti kultuuripäevad Tomskis, Eesti Draamateatri külaskäik Krasnojarskisse jm. Samas ei jõudnud kodu-Eesti toetus kõigi, eriti väiksemaarvuliste Siberi eesti kogukondadeni. Kuna majandusolud mõnevõrra levenesid, sagesid sugulaste külaskäigud Eestist Siberisse.

Kuigi põhiosa Eesti Rahvaluule Arhiivi Siberi välitöödel kogutust talletasime heli- ja videosalvestuste ning folkloorikirjapanekutena, pakuvad välitööpäevikud hulgaliselt taustamaterjali, andes ülevaate Siberi eesti kogukondadest ja inimestest. Päevikutes kirjeldatakse mitmekultuurilises ümbruses kasvanud eestlaste kombeid ja tavasid, elanike keelekasutust, külade eluolu, tuuakse esile ajas toimunud muutusi nii Siberis kui Eesti Rahvaluule Arhiivis (nt salvestustehnika kasutamise osas), kirjeldatakse kogumistöö ettevalmistusi, konkreetseid kogumisolukordi ja riikidevaheliste suhete mõju kogumistööle. Kirjutajate kaitseks peab märkima, et välitööpäevikud ei olnud algselt mõeldud trükis avaldamiseks, vaid kuuluvad kogutud materjali juurde.

Ideaalis tuleks päevikut täita välitöödel järjepidevalt, iga päev, kuid enamasti on seda praktikas üsna raske teostada. Siberis, kus kogujad ööbivad külaperedes, on iga päev märkmeid kirja panna keeruline, sest võorustajad kohtlevad külla saabunud folkloriste kallite külalistena ning omapead jäämise võimalus seal peaaegu puudub (vt Korb 2005:

26–30). Nii on osa Siberis käinud kogujaist välitööpäevikute kirjutamisest loobunud, teised aga teinud seda tagantjärele (koos kogutud materjali arhiivile vormistamise ja üleandmisega). Kompromisslahendusena olen ise teinud kogumistöö käigus märkmeid ning nende põhjal hiljem päeviku vormistanud.

Erinevatel ERA Siberi välitöödel osalenuid on kokku 18, osa neist (eeskätt enamik filmijaist) pole olnud tööalaselt seotud Eesti Rahvaluule Arhiiviga ega ole seetõttu ka oma Siberi-muljeid kirjapanekutena arhiivi talletanud. Päevikuid on kirjutanud eeskätt folklooriarhiivi ja Siberi uurimisega seotud inimesed. Esimeste ERA Siberi välitööde (1991–1993) päevikud on suhteliselt napid, paiguti ka pealiskaudsed või väheütlevad, järgnevatel aastatel muutuvad kogujate märkmed sisukamaiks ja üksikasjalikemaiks. Kogujate tähelepanekud on kahtlemata abiks ka arhiivimaterjalide tõlgendamisel.

Raamat “Kohtumised Siberis” hõlmab ajaliselt veidi enam kui 20 aastat. Aastatest 1991–1999 olid mul raamatu koostajana kasutada viie folkloorikoguja välitöömärkmed, 21. sajandil toimunud kogumisreisidel tehtud tähelepanekud pärinevad vaid minu enda sulest, sest sellest perioodist rohkem kogumispäevikuid arhiivis ei ole. Kogumikus pole avaldatud päevikute terviktekste, vaid neist valitud katkeid, mis on järjestatud kronoloogiliselt toimunud kogumismatkade kaupa. Kui ühest reisist on kirjutanud mitu kogujat, on avaldatud lõike nende kõigi tekstidest. Valik on mõistagi subjektiivne ning sõltub minu kui raamatu koostaja eelistustest. Samas püüdsin kogumikku valida võimalikult palju ajastut, külade olustikku, Siberi inimesi ja kogumistööga seotud väljakutseid iseloomustavat.

Tekste on selguse huvides ka mõnevõrra toimetatud. Isikunimesid on väljaandes püütud läbivalt kasutada külades käibel olnud kujul (perekonna- ja eesnimi), vaid vähestes tekstides on päeviku autori soovil piiratud eesnime ja perekonnanime esitähedega. Siberi külanimede puhul kasutatakse peamiselt eestlaste kõnepruugis juurdunud variante, kõik raamatus esinevad kohanimed leiab registrist raamatu lõpus. Väljandeale on lisatud ka sõnastik, mis sisaldab Siberi eestlaste sõnavaras leiduvaid huvitavaid laene ja kohalike sõnakujude seletusi. Pikemate vene-

või segakeelsete lausete ja väljendite tõlked on ära toodud joonealustes. Raamatu lõpust leiab veel ERA Siberi välitööde loendi ja viited varem ilmunud kirjutistele, mis kajastavad ekspeditsioonide muljeid.

Täna kõiki oma Siberi reisikaaslasi, koduseid toetajaid, kogumistöõde rahastajaid ja muidugi Siberis kohatud lahkeid inimesi, kelle kaasabiga see raamat on valminud.

Mõnusat lugemist!

Kirjandus

- Korb, Anu 2005. *Venemaal rahvuskaaslasi käsitlemas: folkloristliku välitöö metoodilisi aspekte. Studia Ethnologica et Folkloristica Tartuensia* 9. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Oras, Janika 2008. *Viie 20. sajandi naise regilaulumaailm. Arhiivitekid, kogemused ja mälestused. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused* 27.
- Pino, Veera 1989. Eesti rahvaluule suurokogumine aastail 1888–1906. – *Keel ja Kirjandus* nr 7, lk 409–416.
- Pärdi, Heiki 1995. Argielu ja "rahvakultuur". Sajandialguse Saaremaa Eesti Rahva Muuseumi välipäevikuis. – *Saaremaa Muuseumi Kaheaastaraamat 1993–1994*. Kuressaare, lk 24–43.
- Rommel, Mari-Ann (koost.) 1997. *Rahva ja luule vahel. Eesti Kirjandusmuuseumi Aastaraamat. Paar sammukest XIV*. Tartu.
- Tamm, Kadri 2002. Oskar Kallase ja Eesti Üliõpilaste Seltsi stipendiaatide reisikirjeldused. – *Kogumisest uurimiseni. Artikleid Eesti Rahvaluule Arhiivi 75. aastapäevaks. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused* 20. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 82–98.
- Västrik, Ergo-Hart 2007. *Vadjalaste ja isurite usundi kirjeldamine keskajast 20. sajandi esimese pooleni. Alliktekstid, representatsioonida ja tõlgendused. Dissertationes Folkloristicæ Universitatis Tartuensis* 9. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.



**Rahvaluulekogujad Anu Korb, Ain Urbel ja Astrid Tuisk
Abakanis enne Suetuki külla sõitu.**

Kadri Peebo 1992. ERA, Foto 15023.



Kaseküla lumine talv.
Kadri Peebo. ERA, Foto 15219.

Kemerovo oblasti Jurjev ja Koidula
ning Tomski oblasti Vambola küla
6. august – 8. september 1994

.....
Anu Korb, Mari-Ann Remmel, Astrid Tuisk

Anu

Esialgne plaan oli jätkata kogumistööd Siberi eestlaste juures käesoleva aasta talvel. Eesti Rahvuskultuuri Fondilt olin saanud selleks otstarbeks 8000 krooni. Kuna kahe riigi vahel hakkas kehtima viisarežiim, osutus Venemaale sõitmine varasemast keerulisemaks. [---] Hinnad Venemaal tõusid kiiresti ja nii tegin lisataotluse Avatud Eesti Fondile. Kutse Venemaale sõiduks hankisin Moskvast. Vene Folkloori Keskus kutsus meid Kemerovo oblasti eesti küladesse. [---] Kui faksiga saadetud kutsega Tartusse viisasad vormistama läksin, ütles ametnik, et faksikutsed ei sobi. Kui julgesin öelda, et kirjad liiguvad väga aeglaselt, vastati mulle: “Ise te tegite selle Eesti Vabariigi!” Järgmisel korral oli ametnik märksa lahkem ning viisad said korda. Piletid sain osta kroonide eest Mariinski välja (Tartu–Moskva–Mariinsk). Teele asusime 6. augustil, sõiduvahendiks rong.

Mari-Ann

Mina ju tegelikult sattusin sellesse reisiseltskonda juhuslikult. [---] Päev enne väljasõitu selgus, et pidin asendama ka Einarit – filmimise osas. Niisiis kolme naisega Siberisse. Anu Korb, Astrid Tuisk ja mina, kellele kõik see esmakordne ja tundmatu, avastusvõimalusi pakkuv.

Loksume rongis Moskva poole. Nüüd on juba öö ja meeldiv jahedus, aga milline kuum päev on seljataga. Tuleb kohaneda uue olukorraga ja mul läheb see endalegi üllatavalt üsna kergesti. Laiutame kolmekesi kupees, Einari arvel. Tollikontroll on sümboolne, siiski veidi kõhe tunne. Vist ebamäärane hirm Venemaa ees.

Alles teises rongis, sealpool Moskvat, tunnen tõesti, et sõidan Siberisse. Astrid ja Anu magavad all, mina üksi üleval. Vagun on puhas ja rahulik, tualetis on vaip maas ja paber olemas. Aken on lahti ja väljas on päris pime. Vene mets. Ometi mets!

Astrid

Raske on harjuda hindadega – sageli jäetakse ütlemata *tuhat*, nii et arvud 25 või 250 on alguses meile tõeliseks mõistatuseks. Dollareid rubladeks vahetades loodame pangaametnike aususele, sest rahatähtedega harjumine võtab oma aja. Võrreldes kevadega, mil ma viimati Venemaal käisin, on hinnad märgatavalt tõusnud. Poes ei ole saia-leiba, kuid samas kõrval on delikatessipood selliste kaupadega, mida Eestiski raske leida. Hinnad muidugi dollarites. Varakapitalistlik Venemaa. [---]

Rong rongi järel kihutab vastu. Päeval möödume Kaasanist, varahommikul läbime Sverdlovski. Siberi külade kaugust Eestimaast hakkad tajuma päevad ja ööd sõites, ükski maakaart ei suuda seda vahemaad edasi anda. Mõtlen sellele, kuidas tuldi siia päriseks elama – peredega, eemale kõigest, mis tuttav ja kodune. Ränduritunne on endalgi – teame vaid külade nimesid ja seda, et need peavad asuma Mariinski lähedal. See vaid lisab põnevust.

Mari-Ann

Väljume rongist Mariinski jaamas. Turvalisest kupeest sattume otse keset käratsevat rahvamöllu. Mõtlen, et on mäss. Tegelikult on jaama saabunud Moskva–Pekingi rong, akendest ripuvad välja kisendavad hiinlased ja pakuvad müüa kõikvõimalikku. Neile sekundeerivad kohalike rahvaste esindajad, nagu hiljem selgub, on nende seas ka eestlasi.

Ilm on palav, komberdame oma kottidega roosa jaamahoone juurde. Tõeline nägude paraad. On välismaalase tunne. Hoone sisemuses on stalinlik interjäär, domineerib sinine värv. [...] Bussijaam asub raudteejaama kõrval. Tänu hiina kaubapäevale valitseb sealgi trügimine ja kära. Piletid küladesse on välja müüdud. Raudteemiilits teab Jurjevi küla, umbes 30 km linnast, ja üks “taksojuht” on nõus meid sinna viima – 20 000 rubla eest. Maastik madal, lage, lehtpuine. Siiski kohati silmapiiril kõrgem sinendus. Igal pool kased, kased.

Sõidame mööda Koidula küla teeotsast. “Zdes tože estontsõ život,”⁴ ütleb autojuht. Sildi КАЙДУЛЫ taga ei oska esmapilgul küll eesti sõna näha.

Peagi keerame Jurjevi külla, suurest asfaltteest vasakule kõvak-kuivanud porirööbastele. Maha astume kahe külatäna ristumiskohal. Üks uulits kannab nime *Datšnaja*, teine *Lesnaja*. Esimene mulje külast on armetu ja rahulik. Kedagi ei paista liikumas, õhk väreleb kuumusest, ritsikad siristavad. Väikesed, siniste nikerdatud aknaraamidega palkmajakesed sirges reas täna ääres, kobedamad vaheldumas lagunenu-tega, mõni hoopis kadunud, vaid massiivne ahi tähistamas eluaseme paika. Tahtmatult tekib võrdpilt üha hambutumaks muutuva suuga.

Läheneme majale, mille juures autost maha astume. Välja tuleb kõrgete põsesarnadega hallipäine vanamees. Meie *terele* vastab *terega*. Uskumatu! Selgub, et peremees on Mulgimaa juurtega Araku August. Ta soovib meil minna paar maja edasi ja küsida Tamarat, kes Eestist siin vanemate juures puhkusel on. Nii satumegi Sootside perre ega aima alguses sugugi, kui põhjalikuks meie majutamine-kostitamine edaspidiste nädalate jooksul kujuneb.

⁴ Siin elavad ka eestlased. (vn)



Anu Korb ja Astrid Tuisk Jurjevi küla uulitsal.

Mari-Ann Remmel 1994. ERA, VF 6.

Astrid

Alustuseks lähme surnuaeda, Tamara ajab välja oma “auto” – küljekorviga mootorratta. Surnuaed on külast veidi eemal kasetukas. See ei ole väga vana, sest asunduse algusaegadel maeti surnud Podjelniki kalmistule. On mitmesuguseid hauatähiseid, surnuaia servas on mälestuskivi 1937. aastal represseeritutele. Selle on teinud Tamara koos õemehe Valteri ja õepoja Dimaga.

Siberi külalislahkus on midagi täiesti erilaadset. Meile köetakse saun, sööme rikkalikult. Õhtul vahetuvad silme ees pildid möödaläinud muljeterohkest päevast. Edaspidi on meie jaoks murtud elamis-, transpordi-, viisavormistuse ja paljud muud mured.

Mari-Ann

Majades on siin tavaliselt ainult üks suur tuba. Vägev Siberi ahi eraldab köögiosa. Kogu pere magab ühes toas. Mind Astridiga paigutatakse hiiglaslikku kolmeinimese-voodisse, Anule jagub eraldi reformvoodi. Seda tüüpi asemed tunduvad olevat ka interjööridele tüüpilised, tingimata pitsäärega katttega ja padjakuhjaga.

Kolmekesi koos (+ Tamara) lähme Kogre Juhanna juurde. Ta elab kaugemal, küla otsas majakeses, mis asub piksest murtud kase all. Seal läheb tükk aega, Anu küsitleb põhiliselt. Pildistan. Juhanna on ka Eestis käinud, tal on sorav eesti keel, vähemate murdejoontega kui paljudel noorematel. Perre kuuluvad ka poeg ja minia. Tamara läheb vahepeal koju. Kui ta tagasi tuleb meid lõunale kutsuma, istume meie juba lauas. Peame jälle sõpruse märgiks kanget napsi võtma. Ja söök on liiga hea, et suuta millestki loobuda. [---]

Astrid

Jalutame külatänaval. Nagu enamik teisi Siberi Eesti külasid on Jurjevgi olnud algselt hajaküla. 1939. aastast alates hakati maju tänavkülaks kokku vedama. Nii on ühel kui teisel veel alles krundilt toodud ait või saun. Asumise alguses pärast rongiga Mariinskisse jõudmist koondati eestlased kokku mõni kilomeeter eemal asuvasse Podjelnikisse, kus nad soldatikasarmutesse paigutati. Sealt mindi edasi – Jurjevisse, Koidulasse, Vambolasse, aga ka Kasekülla, Koltsovosse, Anžerkasse (kaevanduslinn Anžero-Sudžensk).

Mari-Ann

Kuuleme, et Tamaral on tavaks õhtuti tantsida õe ja venna lastega eesti rahvatantse bajaani saatel või siis kitarriga mängida ja laulda. Ilmutame huvi ja lähmegi kogu kambaga ja naabrilastega Mülleri Juhanna juurde. Tema kohta öeldakse, et ta on küla ööbik ja parim tantsija, töötanud aastaid kohaliku klubi juhatajana. Kõva karakteriga Juhanna võinuks surnugi tantsima panna. Sellepärast ei pääse ei Anu ega Astrid. Mina poen kaamera taha ja varjun sinna niikauaks, kuni päike vajub silmapiiri taha

ja enam filmida ei saa. "Pidu meie tänavas" kestab poole ööni, jätkudes Sootside väliköögis, kus laulame eesti laule. Und ju ei tule, sest ajavahe Eestiga võrreldes on ikkagi 5 tundi.

Anu

12. augustil on ilus ilm, päevane temperatuur +30 kraadi, kuid hommik on üsna jahe. Leian Kübarsepa Mahta kodunt. Räägitakse, et ta on hea laulja, koos Kuke Helga ja Mülleri Juhannaga püüne peal laulnud. Üksi ta laulda ei taha, kuid tunneb hästi ka uskumusi ja kombestikku. Ütleb, et Riki Leenel, kes nüüdseks juba manalas, olnud laulikud ning tema mehel Vollil on need kindlasti alles.

Õhtupooliku veedan Sootsi Liide pool. Seal võetakse mett. Liide ütleb, et mesilased tunnevad ta hääle järgi ära: ei pea nägu katma ega saa nõelata. Mulle tundub, et siinkandis on üldse rahulikud mesilased ning tänavu on hea meeaasta. Meie toidulaual on iga päev mesi ja moos. Siinsetes metsades kasvavad sõstrad, vaarikad, maasikad. Ja kõhuhaiguse puhul saab siin abi toomingamarjadest. Kuivatatud marjadest tehakse toomingajahu, mida kasutatakse ka pirukate täidisena ja kookide katenä. Toidud on maitavad, pidevalt kannatame liigsöömise all. Siin on kombeks toiduportsjon taldrikule valmis panna ning see on ilmselt füüsilist tööd tegevale täismehlele paras kõhutäis. Iga päev on laual värsked piim, kartulid, kurk-tomat-paprika, muna. Küpsetatakse pannkooke ja pirukaid. Aias kasvab kõrvits, kabatšokk, porgand, kapsas jm. Eestlastel on enamasti väike majaanine lilleaed, kus õitsevad tageetesed, astrid, tsinniad, roosid, liiliad ja pojengid.

Astrid

Mitu korda käin Ella ja Roosi L. juures. Roosi on sündinud Eestis Palu-
pera vallas 1904. aastal. Kahjuks ei saa me ta kõnest aru, sest ta on halvatu-
tud. Tütar Ella on vahendajaks, nii ongi mõned jutud üles märgitud mõlema poolt räägituna, sest kummagi täpset osalust on raske kindlaks teha. Pinnas pärimuse säilimiseks on olnud soodne – ühe osa juttudest on rääkinud Ella vanamamma. Ella ise pole Mariinskist kaugemale saanud. Noore tüdrukuna aeti ta sunniviisiliselt traktoristide kursustele, seda tööd ongi ta teinud. "Tööd teen kui vana karu," ütleb ta ise.

Võlub ema ja tütre vaheline suhe – Ella istub sageli ema kõrvale, paneb talle käe põlve peale, küsib ühte kui teist, vahepeal öeldes: “Ma mitte ei saa aru, mammakõne,” ja uuesti kannatlikult kuulama hakates. [---] Midagi eht-eestilikku on neis mõlemas, kasvõi seegi, et alles kolmandal korral kuulen vanu lugusid *pattust*, roigasteks nõiutud lastest, sammastpoole ravimisest ning muust. Esimesel võimalusel kõike hinge tagant välja ei laota, usaldama hakatakse järk-järgult ning siis pole mul enam vaja küsida. “Oot, ma küsin mammalt seda pattu asja,” võtab Ella initsiatiivi enda kätte. Nii nad jäävad ka pildile – kahekesi teineteise kõrvale.

Mari-Ann

Sootsi Leonida kohta on Kogre Juhanna vihjamisi öelnud, et kohalik ravitseja Kengu Alviine andnud oma sõnad ja tarkused edasi just talle. Leonida on otsekohene hea naine, 65 aastat vana, abielus Tamara isa vennaga. [---] Ta usub Jumalat ja ravib jumalasõnaga. Meeldiv on see, et ta ei joo ega sunni meidki. Vanaema juures suvevaheajal on tütreütär Tasja (8-a), sümpaatne patsidega põngerjas. Astrid saab temaga rahvaluule-alase kontakti, kuuleb temalt tšastuškasid, domovoist jm, küll üksnes vene keeles. Ainuke eestikeelne tekst on õhtupalve, mida see väike tüdruk peast teab.

Vanaemal käib külas ka vanim lapselaps Velhiida (20-a) Ussuriiskist, Tasja õde, kes õpib õpetajaks. Saab eesti keelest aru, aga ise sõnagi *ei lausu*. Peremees Richard vaatab korra uksest sisse, küsides: “Kärblasekihviti es ole?” Kärbsed – need on suvelõpu tõeline nuhtlus. Nad katavad ühtlase kihina kõik toidu järele lõhnavad kohad köögis. [---]

Selles sõbralikus majas kulub kogu päev. Leonida näitab oma käsitöid: kindaid, sokke, värvitud ja värvimata lõngu – kõik mõistagi omakedratud. Hiljem läheb jutt usu ja usundi teemadele. Leonidal on õnnetuma päeva raamat, mida Astrid hakkab kohapeal ümber kirjutama – tundub, et raamatukese väljaviimine ei ole Leonidale meeltemööda. Seal leiduvaid arstimissõnu (vere kinnipanekuks) on Leonida praktikas edukalt kasutanud – seda näitab verega määrduvad eraldi leheke. Muidugi pakutakse meile süüa: pannitäis praemune, hapukurki, kausitäis mett. Värske Siberi mesi on vedel ja hele, ei püsi hästi leiva peal. Pärastpoole, ise kudes, räägib Leonida mitu muistendit pisuhännast, kuradist, kodukäijast

jm, muuhulgas õpetab ravimisi. Justnimelt õpetab. Istun, tilluke kaamera süles, kuulan ja filmin samal ajal, Leonida pole ülevoolavalt jutukas, ent ta teab asju. Ei usalda meid pimesi, vaid avaneb vähehaaval. [---] Leonida ravib omaalgatuslikult mu jalakonti uksekontsa all, kui juhtun mainima, et mul on selline häda. [---] “Kõik abi on Jumalast,” ütleb ta. Ja igäühele ei ole antud seda, et ta saab arstida. Temal on see võime. [---] Hiljem viin Leonidale värskapudeli täie piiritust – osa sellest, mille olin joonistamisega “teeninud”. Peretütrel Galjal on Mariinski viinavabrikus “käpp sees”. Leonida kinnitab, et tema ei joo. Ma ütlen, et ega ma joodikule poleks toonudki. Tõin arstirohuks, ta ju teeb rohtu *kärblaseentest* ja *sireliõitsmetest*. Seljavalu vastu. Leonida peidab tänuga pudeli ära.

Õhtul on Podjelniki mehed külas – naaberküla venelased. Ivanovi Viktor [---] aitab oinast tappa. Sootside vana viltuse aida ees toimub üleüldine suur lammaste pügamine. Linnast on tulnud appi õed Ljuba ja Elfriide, neil on kõik talutööd selged. Asun ka appi. Esimene must oinas, kelle villast vabastame, satub kohe noa alla. Tapatöö toimub aida taga, me ei pea seda jälgima. Õdede ema Raja, Pihkva kubermangus sündinud venelanna, on alati niitmist lõpetades lõiganud lambale otsmikuvilla sisse risti ja lausunud seejuures: “Idi za Hristom.”⁵ Seda järgivad ka lapsed, küll poolnaljatades.

Astrid

Esimesena külas kohatud August ja tema kaasa Liine on enne Jurjevise kolimist elanud mitmel pool. Liine on sündinud Malkovka külas, palju seal praegu eestlasi on, jääb meile selgusetuks. August on sündinud Koidulas, mõnda aega on nad elanud lähedalasuvas vene külas, kus barakides vange hoiti. Nii on nende keel esmajoones, aga ka pärimus teistest erinev. Keeles on palju Mulgi murde sugemeid. Nii ei ole Jurjevise ühesugust keelt, igäüks räägib nii, nagu *vanemba kodu kõnelesi*.

⁵ Mine Kristuse järel. (vn)

Anu

Lähen Söödi Hilda poole. Kõhklen veidi, kas üldse minna, sest on laupäeva õhtupoolik. Esmalt saan jutule Hilda poja Valeriga, kes on kuidagi eht-siberlik. Saanud teada, et olen huvitatud siinsete eestlaste elust, teeb ta ettepaneku vanale külakohale sõita. Ütleb ise, et Tamarale sai lubatud: kui hein tehtud, siis sõidame. Olen rõõmuga päri. Hilda toob toidu lauale ning mind palutakse esmalt lauda.

Venemaal mahub autosse tavaliselt palju inimesi. Nii sõidamegi: Valeri oma 15-aastase pojaga, Tamara ja meie kolmekesi. Kehva külavaheteed me ei kasuta, sõidame läbi Mariinski.

Mari-Ann

Kokku on Jurjevist Koltsoveni (sõna-sõnalises tõlkes “rõnga” ehk Rõngu küla – Rõngust väljarännanute küla) umbes 100 kilomeetrit. Vahepeatuse teeme Krasnaja Taigas, ilusas mäenõlvadega külas, kus leiame lodjapuu all istumas kaks eesti tädi: Kladõševa Alma ja Otsmani Miili, viimane hakkab kohe laulma.

Anu

Miili laulab esmalt ühe naljalaulu ning ütleb siis: “Oot-oot, mul peaks üks laulik ka olema.” Tuleb tagasi, lauluklade pihus. Jään teda lindistama, kuigi oleksin ka Koltsovosse sõita tahtnud. Kogu aja, mil teised külaasemel käivad, lindistan Miilit. Annab tunda, et ta ei ole tükk aega laulnud, kuid enam-vähem tulevad viisid ikka meelde. Lisaks õpetab Miili mulle roosi ravimist.

Mari-Ann

Sõidame “grüünesse” – Koltsovo asukohta vaatama, teejuhiks Ritsbergi Miša, [---] kes on ise sealt pärit. Küla surnuaia koht on päris metsas, põlluserva lähedal. Autoga sinna ligi ei pääse. Läbime tatrapõllu ja jätame auto oja äärde, mille peame paljajalu ületama. Siis mäenõlvast üles ja... Ilus maastik, aga mitte miski ei vihja sellele, et siin on elatud. Üksnes surnuaed on alles, õigemini surnumets. Üksikud pehkinud puuristid, nimetud. Mõned kivid nimedega. Üks metallaed, selle sees

**Mälestusmärk 1938. aastal
repressseeritutele
Koltsovo külaasemel.**
Mari-Ann Rimmel 1994.
ERA, Foto 15427.



siniseks värvitud *paamjatnik*. Keset seda räga paikneb suur valge ausammas, ülevalt ahenev post, mille otsas on olnud rist. Samba olevat teinud Kiiiviti Volli. Posti alla on graveeritud metallplaat kirjaga:

Siia on maetud Rõngu küla talupojad, välja rändanud Eestist Siberi õnne otsima. Mõttes ülekanname siia mulda "Punase lippu" kolhoosnike põrmu, kes laimatud ja arreteeritud 1937–38 a. vanglas hirmsad piina kanatanud ja reabiteeritud peale surma. Lõpus on 4 tulpa nimesid.

Valeri asetab samba jalamile kaasavõetud kibuvitsaoksa. Ümberringi kasvavad võimsad puud, seedrid ehk *kedrud*. Poleks uskunud, et nad on nii suured. Ja valged kõrged kased. Ringi kõndides komistame tuntavatele, tähisteta hauaküngastele. On palju kärbseseeni. Valeri ronib ühe seedri latva ja raputab hulga käbisid alla – terve kartulikotitäie vaigusid lõhnavaid *kedrusid*, mille seemnete söömiseks on siberlastel eriline tehnika: kuidagi keelega manipuleerides tuleb tuum koorest välja õngit-

seada ja koored osavalt suunurgast välja sülitada. Valeri jutujärgi on üks kottitais väike saak, ta ütleb, et *ütes aasta kävimine kedrul, 5 ja pool kotti saime ütest.*

Tagasiteel võtame Anu uuesti peale ja sõidame veel 9 km edasi jõe äärde, kus pidi kulda olema. Jõe nimigi on vastav – Zolotoi Kitat. Jõeäärne küla kannab nime Malaja Zlatogorka. Vesi on madal, vaevalt vööni, ja väga puhas. Põhi ja rand koosneb tillukestest kividest. Võtame mõned kaasa – kulla asemel. [---]

Öösel, vist peale 12-t, alustame Jurjevis šašlökiküpsetamist – eelmisel päeval oli ju oinas tapetud. Teeme kartulipõllu äärde lõkke. On kottpime öö, üksikud langevad tähed vilksatavad täpilise taeva taustal. Väike vanker on vale koha peal. Tamara toob bajaani, kitarr. Peale Valeri ja meie istuvad tule ümber ka 2 Dimat, üks 19-aastane, teine 15. Laulame eesti laule, joomme, sööme käbiseemneid ja hõrgutavat liha varahommikuni välja. [---]

Mul on hommikul selg haige (külmetasin vist lõkke ääres) ja uimane olemine, matab hinge. Võib mõjuda ka ilmapuuutus, lähenevad pilved ja kõuekõmin. Seni oli kestnud ühtlaselt palav suvi. Pere sätib heinale, linnast on tulnud Tamara õed ja nende lapsed, lisaks Galja venelannast sõbranna Liida, kes toodi siia lehma arstima. Ta teeb seda kahe leivatüki ja sõnadega. Muuseas arstib ta ka mind. Algul masseerib selga ja käsib soojalt kaetuna lamada. Hiljem, kui nad heinalt tagasi tulevad, pean ma istuma järile, Liida seisab mu selja taga, hoiab kätt mu pea kohal ja loeb sõnu, tasakesi päris pikalt pomisedes. Tal on üks väike paberitükk peos, võib-olla loeb ta sealt. Enne küsib ta mu nime ja ma eraldan seda pomina seast mitu korda.

Leontjeva Klara arvab, et pruunide silmadega inimestel on kuri silm. Sellepärast tunnen ma end pisut ebamugavalt. Pörsad jooksevad õuepeal (ja tänaval) ringi.